

Descoperirea prin tehnici microscopice a unor straturi ascunse.

Despre grundurile picturilor lui Tivadar Csontváry Kosztka

Éva Galambos – Manga Pattantyús – Máté Karlik – Zoltán May – Mátyás Horváth

Numeroase studii de istoria artei îl consideră pe Tivadar Csontváry Kosztka (1853-1919) una dintre cele mai deosebite figuri ale picturii maghiare, cu un stil unic și o tehnică de pictură ale cărei culori vii dăinuie. Cu toate acestea, foarte puține date concrete sunt disponibile cu privire la materialele și tehnicile pe care le-a folosit. Intenționăm să umplem această lacună prin cercetarea lansată în 2021¹, una dintre etapele acesteia fiind studiul grundurilor din picturile lui Csontváry.

Tehnicile de pictură, suportul și materialele utilizate merită studiate pe parcursul întregii activități, la fel ca și măsura în care acestea pot fi considerate constante în cadrul creației sale sau, dimpotrivă, dacă s-au modificat în timp. Toate aceste date nu contribuie doar la evaluarea operei autorului din perspectiva istoriei artei, dar permit și clarificarea datării lucrărilor, precum și a autenticității operelor discutabile care apar pe piața de artă.

Cercetarea a inclus 19 lucrări (a se vedea tabelul 1) provenind din colecțiile Muzeului de Arte Frumoase - Galeria Națională Maghiară (SZM-MNG), ale Muzeului Janus Pannonius (JPM) din Pécs și ale Muzeului Ottó Herman (HOM) din Miskolc. Am efectuat în principal investigații fotografice, microscopie optică și analiză elementală în vederea determinării materialelor anorganice.²

Materialul prelucrat și prezentat aici este constituit din tablouri de dimensiuni mici și medii, dar perioada în care au fost create, între 1893 și 1909, constituie anii activi ai pictorului, astfel încât rezultatele analizei pot fi aplicate întregii opere. În cursul cercetării am identificat tipurile de suport folosite de Csontváry, tehnica sa de grunduire, și din materialele identificate am constituit o bază de date cuprinzătoare pentru întreaga sa operă.

Tehnicile de grunduire ale lui Csontváry

Csontváry a decis să devină pictor la vârsta de 27 de ani, după ce, pe 14 octombrie 1880, primise un „mesaj divin”³. A început să călătorească, vizitând Roma și Parisul pentru a vedea operele marilor maeștri pe care dorea să îi depășească. Au urmat apoi anii consolidării financiare în care a condus o farmacie până în 1893.

Activitatea pictorului Csontváry este unică, dar relativ scurtă, deoarece a început să picteze abia în 1893⁴, la 40 de ani, iar ultima sa lucrare, pictată cu 10 ani înainte de a muri, datează din 1909, când avea 56 de ani (foto 1). Opera creată în acești 16 ani cuprinde în total aproximativ 90-95 de lucrări⁵, în timp ce din următorii 10 ani, până la moartea sa din 1919, au supraviețuit doar schițe realizate în creion pentru lucrările monumentale pe care le plănuise.

Au trecut mai bine de 10 ani de la chemare până la realizarea primelor picturi, a căror majoritate constituie studii de animale, probabil specimene împăiate, dateate 1893. Era încă în căutarea subiectului ideal pentru a reprezenta natura, dar și a suportului potrivit, deoarece lemnul, cartonul și pânza erau toate folosite în această perioadă de pre-studii în pictură. În această perioadă a realizat în

¹ Proiectul *Studiu comparativ al picturilor lui Csontváry* a fost lansat în 2021 de Asociația Școala Populară Dezső Szabó.

² Microscopie electronică cu baleiaj/scanare cu spectroscopie de raze X cu dispersie după energie (SEM-EDX) și spectrometrie de fluorescență de raze X (XRF) portabilă (de mână).

³ Németh Lajos: *Csontváry-emlékkönyv, Válogatás Csontváry Kosztka Tivadar írásából és a Csontváry-irodalomból*. Budapest, 1984, Corvina.

⁴ Unele tablouri, chiar dacă în mod discutabil, sunt datate înainte de 1893, cum ar fi *Furtună în pustiu* sau *Detaliu de parc*. Vezi Bellák Gábor: Csontváry & Munkácsy. *Artmagazin* nr. 4, 27.8.2013, 44-46. <https://www.artmagazin.hu/articles/archivum/f2cf1c13072f6f0c94a-23f34adac2c57> (2.2.2025), respectiv Mezey Ottó: Csontváry Kosztka Tivadar gácsi közművelődési tevékenysége 1881–1894 között. *Művészet* 1979/1. 2-9. Alții, însă, contestă autenticitatea acestor tablouri (Romváry Ferenc: Vedete, vedete, non vedete niente! Vészjelzés Csontváry ügyben. *Jelenkor* 2020, anul 63 nr. 4, 424, 427.), prin urmare, studiul lor ar fi foarte important.

⁵ Opera întregă numără aproximativ 122 de lucrări, inclusiv desenele și lucrările neidentificate, din care numărul picturilor este de 94 (inclusiv cele neidentificate). Vezi catalogul operei întocmit de Lajos Németh: Németh Lajos: *Csontváry Kosztka Tivadar*. Második, bővített, átdolgozott kiadás. Budapest, 1970, Corvina Kiadó, 277-288.

Ungaria Superioară, probabil la Halic, pictura pe panou reprezentând *Fluturi* și compozițiile cu păsări *Uliu porumbar cu ieruncă de salcie*, *Șorecar doborând un mugurar* și *Sfrâncioci roșiatici*, primele executate pe carton, iar ultima pe pânză cu țesătură simplă.⁶

Pe primele picturi pe carton - *Uliu porumbar cu ieruncă de salcie*, *Șorecar doborând un mugurar*⁷ - nu a folosit grund, doar un strat preliminar cu alb de plumb sub stratul albastru deschis al cerului, dar sub elementele verzi și maro ale peisajului nu se observă nicio culoare de fond (foto 2). Stratul de alb de plumb de sub cerul deschis a fost necesar, probabil, deoarece cartonul nu era suficient de deschis la culoare, iar amestecul cu alb de zinc utilizat pentru cerul albastru deschis nu ar fi acoperit culoarea acestuia.

Asemănătoare este și lucrarea pe pânză *Sfrâncioci roșiatici*, tot de mici dimensiuni. Grundul lipsește și în acest caz, iar de-a lungul liniilor de întâlnire ale formelor se zărește și pânza (foto 3). Suportul este o pânză deasă, simplă, țesută în două ițe. Cerul albastru din fundalul picturii este, de asemenea, realizat cu un amestec de alb de zinc, dar, spre deosebire de tablourile pictate pe carton, în acest caz artistul nu a considerat necesar aplicarea unui strat preliminar cu alb.

Lucrarea *Fluturi*, pe care a numit-o prima sa pictură în ulei⁸, a fost pictată tot în 1893. Este posibil ca aceasta să fie și prima sa pictură grunduită și poate singura pe panou de lemn.⁹ Aici a aplicat un grund în două straturi (foto 4), stratul inferior, de aproximativ 20-30 μm, fiind un amestec de carbonat de calciu (cretă naturală cu conținut redus de K, Al, Si) și carbonat de plumb (alb de plumb), peste care a aplicat un strat puțin mai gros, de 50-70 μm, de alb de plumb pur. Deși liantul nu a făcut obiectul testelor noastre, conținutul ridicat de alb de plumb și duritatea stratului sugerează că liantul grundului, la fel ca și cel al stratului de culoare, conține ulei.

Reprezentările umane au început să apară în lucrările lui Csontváry după 1894, când acesta și-a început studiile

la școlile de pictură, mai întâi la München, apoi la Karlsruhe și Paris. Alegerea subiectului nu este surprinzătoare, deoarece aproape toate cursurile de formare se bazau pe reprezentarea de persoane, pe portretul desenat sau pictat.¹⁰

În această perioadă picta exclusiv pe pânză și, pe lângă pânza simplă, începe să utilizeze ca suport și pânza cu legătură panama (țesătură pânză cu fir dublu, rezultând un material textil de mai bună calitate). Acesta este cazul suportului picturii pe fond negru, intitulată *Autoportret*, în care pânza densă, țesută uniform, este ușor de observat (foto 6). S-a familiarizat cu acest tip de pânză probabil în timpul studiilor în străinătate¹¹ și, din acel moment, a folosit aproape exclusiv acest tip de suport. La data respectivă apar deja lucrări de dimensiuni mai mari, cu lungimea laturii de aproximativ un metru sau mai mult, și un format alungit mai neobișnuit.

Femeie șezând la fereastră (foto 5) este probabil unul dintre cele mai timpurii portrete figură întreagă. Pictura este trunchiată¹², ceea ce explică de ce pe latura inferioară stratul de culoare ajunge până la marginea pânzei, dar nu și pe celelalte laturi.¹³ Grundul este atât de subțire încât este abia vizibil chiar și în secțiunile transversale, fiind uneori de doar 10-30 μm. Sunt aproape doar granule care umplu micile goluri din suprafața fină și uniformă a țesăturii pânzei, dar multe secțiuni transversale nu conțin nici reziduuri de grund. Faptul că Csontváry grunduia doar zona de sub compoziție dovedește că nu picta pe o pânză cu preparație aplicată din fabrică, ci el însuși se ocupa de grunduire (foto 5).

⁶ Pentru dimensiunea tablourilor, vezi foto 1 și tabelul 1.

⁷ În afara acestora, mai există un tablou din 1893, care face parte din seria reprezentărilor de păsări, *Gaița* de asemenea, de mici dimensiuni: 47 × 31 cm.

⁸ În cataloagele lui Csontváry, redactate pentru propriile expoziții: în catalogul expoziției organizate în 1908 în Hala Expozițională din Városliget, Budapesta: Csontváry [Kosztka Tivadar]: *Csontváry képkiallítása*. Városligeti Iparcsarnok, Budapest, 1908. november. (nr. 43.); în catalogul expoziției planificate, dar nerealizate de la Berlin (Nr. 41.) *Katalog der Bildergalerie von Th. v. Csontváry-Kosztka (Tschont-waari-kostka) Kunstmaler*. Berlin, 1910; și în catalogul expoziției organizate în 1910, la vechea Universitate Tehnică: *Csontváry Kosztka Tivadar képkiallítása*. Királyi József Múzeum. Budapest, 1910, nr. 3. Textele din cataloagele expozițiilor au fost reproduse pentru prima dată în cartea omagială Csontváry: Németh 1984. 117-118, 119-120, 121-122.

⁹ Conform listei lucrărilor din monografia lui Péter Molnos despre Csontváry (Molnos Péter: *Csontváry. Legendák fogságában*. Budapest, 2009, Népszabadság Zrt., 2009. 210, nr. 21), *Peisaj italian* (în jur de 1895) a fost realizat tot pe panou de lemn, afirmație infirmată de pânza vizibilă pe fotografie. Explicația ar putea consta în cașerarea pânzei pe lemn.

¹⁰ Studiile artistice ale lui Csontváry au avut loc la școala de pictură fondată de Simon Hollósy la München, la Academia de Pictură din Karlsruhe și la Academia Julian din Paris. Pentru mai multe informații despre predarea desenului la școala liberă a lui Hollósy din München și despre formarea din academiile de artă din München și Paris la acea vreme, vezi studiile lui Károly Lyka, Ágnes Kovács, Judit Boros și Katalin Gellér. Lyka Károly: A Hollósy-kör. In *Magyar művészlet Münchenben*. Budapest, 1982, 71-89; Kovács Ágnes: A müncheni Királyi Képzőművészeti Akadémia az 1890-es években. In Nagy Ildikó (ed.) *Nagybánya művészete, Kiállítás a nagybányai művésztelep alapításának 100. évfordulója alkalmából*. A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 1996/1, 101-109; Boros Judit: Az aktfestés gyakorlata a Julian Akadémián. In Imre Györgyi (ed.) *A modell. Női akt a 19. századi magyar művészetben*. A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 2004/2, 328-337; Gellér Katalin: *Magyarok a Julian Akadémián*. Budapest, 2017, L'Harmattan Kiadó.

¹¹ Nu se știe de unde sau de la cine și-a achiziționat Csontváry pânzele pentru primele picturi. Singura mențiune este destul de târzie, din 1917, descrisă de Ferenc Lehel, care afirmă că Csontváry și-a cumpărat pânzele mari, țesute la dimensiune, de la firma Schoenfeld & Co din Düsseldorf. Vezi Lehel Ferenc: *Csontváry Tivadar a posztimpreszionizmus magyar előfutára*. Párizs, 1931, Les Éditions de Style, 67. nota 8.

¹² Nu avem mai multe informații despre trunchiere, dar într-o notă de subsol a cărții lui Lehel (Lehel 1931, 69, nota 17), acesta menționează, în legătură cu acest tablou, că Sándor Székely a dus mai multe tablouri la Kecskemét și le-a vândut acolo. Acest tablou a fost vândut, de asemenea, unui ucenic pictor, care l-a tăiat în două, a vândut o jumătate și a pictat o natură moartă pe cealaltă jumătate.

¹³ Pe lângă clemele moderne, apar și urme de cuie vechi pe marginea inferioară de tensionare.

Datorită grundului subțire, compoziția se conturează în domeniul infraroșu (950 nm) pe reversul tabloului, respectiv pictura pe pânză poate fi și transiluminată, demonstrând clar tehnica de pictură a lui Csontváry, care picta compoziția schițată în creion doar de la o linie de contur la alta.

Materialul folosit pentru grund este în cea mai mare parte cretă naturală, care, pe lângă granulele cu conținut ridicat de siliciu și carbonat de calciu, conține și granule mai mici cu conținut de siliciu, aluminiu, magneziu, potasiu, sulf (aluminosilicați) și plumb.

Dintre portrete, *Autoportretul timpuriu*, cu fundal întunecat, este datat de către istoricii de artă în jurul anului 1893¹⁴, dar utilizarea grundului și a pânzei sugerează că a fost pictat mai degrabă după 1894 (foto 6). Grundul picturii este puțin mai gros și mai uniform, dar cu o compoziție pe bază de carbonat de calciu similară cu cea a portretului timpuriu menționat anterior, al femeii așezate lângă fereastră. Suportul este o pânză cu legătură panama, densă, de bună calitate, ușor de studiat, deoarece versoul picturii nu a beneficiat de nicio intervenție de conservare (foto 6). Și în acest caz, compoziția picturii se poate distinge pe verso cu ochiul liber, datorită grundului subțire și penetrării liantului prin pânză. Grundul atinge grosimea de 50-100 μm, are o nuanță ușor rozalie datorită conținutului său de fier, este în mare parte carbonat de calciu și conține granule mari de silicați de aluminiu (cu câteva granule de silicat de potasiu și aluminiu¹⁵). Grundul fiind friabil, pe-alocuri cu exfolieri, având un aspect mat (lucru clar vizibil la margini), respectiv faptul că nu a împiedicat penetrarea liantului în pânză, ceea ce indică faptul că nu a asigurat izolarea corespunzătoare a stratului de culoare față de suport, sugerează că liantul era cel mai probabil clei.

Suportul tabloului *Bătrână curățând mere* este, de asemenea, o pânză dens țesută¹⁶, pictura realizată în jurul anului 1894 fiind o compoziție verticală (127 × 43 cm). Grundul este, de asemenea, subțire, de 50-100 μm, dar este un alb de plumb pur, cu conținut de doar câteva procente de carbonat de calciu (cretă), rezultând o preparație albă uniformă. Conținutul ridicat de plumb, pe de o parte, respectiv consistența mai elastică și mai rezistentă a grundului, pe de alta, sugerează un grund pe bază de ulei (foto 7).

¹⁴ Vezi Molnos 2009, imaginile 78 și 16. Deoarece pictura a fost declarată falsă în 1948, nu a fost inclusă în monografiile Csontváry anterioare. Pentru „reabilitarea” tabloului și istoria sa aventuroasă, vezi Molnos Péter: A klasszikus önarckép... és még egy – imho – Csontváry Kosztka Tivadar: Önarckép (1893 körül, olaj, vászon, 55,5 × 45,5 cm, jelezve nincs, Magyar Nemzeti Galéria, ltsz.: 6585), *MúzeumCafé* 16. <http://muzeumcafe.hu/hu/klasszikus-onarckep-es-meg-egy/> (15.2.2025).

¹⁵ Poate conține atât mineral argilos, cât și feldspat, fiind necesare analize suplimentare prin difracție de raze X (XRD) și analiză Raman pentru a clarifica acest aspect.

¹⁶ Pictura este dublată, țesătura cu legătură panama putând fi dedusă doar pe baza părții din față, dar probabilitatea este mare.

În timpul studiilor urmate la școala de pictură și în anii care au urmat, Csontváry călătorea deja, astfel că după portrete, au început să apară în picturile sale compoziții de peisaje și peisaje urbane. Literatura de specialitate datează în jurul anilor 1897-1898 două tablouri mai mici: *Flăcău pictor* (38,5 × 29 cm) și *Boltă veche*, de exact aceleași dimensiuni (38,5 × 29 cm). Locul creării tablourilor nu a fost identificat, dar, ca și tablourile din Trau, acestea reprezintă probabil picturi-pereche.¹⁷ Datarea lor pare anterioară datei actualmente acceptate, posibil 1896, parțial susținută de dimensiunile mici ale tablourilor, dar și de tipul de pânză și compoziția grundului. Suportul ambelor tablouri de mici dimensiuni este pânza simplă utilizată la lucrările timpurii, dar grundul este similar cu cel al tabloului *Bătrână curățând mere*, un strat alb subțire, cu o grosime de 50-100 μm, pe bază de carbonat de plumb aproape pur (foto 8-9). Ca și compoziție, conține doar câteva procente de carbonat de calciu, sulfat de bariu și granule de silicați conținând aluminiu și magneziu.¹⁸ La realizarea picturii, a menținut metoda de umplere a formelor cu culoare, pe baza desenului pregătit realizat în creion. Și aceste lucrări pot fi examinate prin transiluminare, iar de-a lungul elementelor compoziționale, cum ar fi scările sau arcadele, devin vizibile liniile de întâlnire ale formelor, marcate de pierderi ale stratului de culoare. Liantul grundului cu alb de plumb, aplicat într-un singur strat, este probabil tot pe bază de ulei.

Făcând un salt de câțiva ani în timp, o pictură de mici dimensiuni, asociată cu călătoriile lui Csontváry în Dalmația, *Mic plein air matinal în Trau*, este datată din 1900. Pictată pe pânză cu legătură panama, grosimea grundului este similară cu cea a picturilor de după 1894, de 50-100 μm (foto 10), dar materialul său diferă de acestea, fiind un amestec de cretă și gips, fără alb de plumb. Majoritatea materialului este carbonat de calciu, adică cretă, cu mai puține granule colțuroase de sulfat de calciu, gips.¹⁹ Creta este bogată în fragmente biogene, pe lângă care este detectabil, datorită prezenței mineralelor accesorii, un conținut scăzut de siliciu, magneziu, aluminiu și fier. Tabloul fiind pictat în Trau (astăzi Trogir) unde au mai fost realizate alte patru tablouri²⁰, examinarea straturilor

¹⁷ Kaszás Gábor: Traui tájkép naplemente idején. Egy lappangó Csontváry-alkotás története. *Artmagazin online* 18.7.2013. nota 15. <https://www.artmagazin.hu/articles/nyomtatott/b510410901cca-c79652e8d45f03b8374> (15.2.2025)

¹⁸ Probele din *Boltă veche* conțineau câteva granule de BaSO₄, dar foarte puține. Din păcate, numărul insuficient de probe nu confirmă și nici nu infirmă faptul că grundul picturii ar fi identic cu grundul folosit în *Flăcău pictor*.

¹⁹ Carbonatul de calciu este cel mai probabil calcit, cretă naturală. Granulele de sulfat de calciu pot fi minerale care însoțesc creta, dar este mai probabil să fie adăugate, iar grundul să fie un amestec deliberat al celor două. Îi mulțumim lui Péter Németh, cercetător al HUN-REN (CsFK, FGI) pentru ajutorul acordat în chestiuni de geologie.

²⁰ Lucrările create în Trau fac parte din colecții private, astfel analiza lor este mai complicată: *Soarele din Trau, privind înapoi*, 1899, 70 × 95,5 cm; *Furtună de după-amiază în Trau* 1900, 22 × 63 cm; *Noapte cu*

de grund folosite pe acestea ar fi utilă pentru a determina dacă Csontváry folosea un singur tip de grund, respectiv dacă lucra și cu materiale locale.

Tot în sudul Italiei, probabil în timpul primei sale călătorii la Taormina, poate în anul șederii sale la Castellammare, a pictat în 1901 *Oraș italian*.²¹ Tabloul este neterminat, fenomen fără precedent în cariera lui Csontváry. Este posibil ca artistul să fi avut, în acest caz, doar o scurtă perioadă de ședere la dispoziție. Caracterul incomplet al lucrării permite un studiu mai precis al tehnicii de pictură a lui Csontváry, al modului în care acesta a început să construiască tabloul: după desenul pregătit în creion pe un grund subțire (foto 13), a aplicat un prim strat subțire în laviu pentru a umple zonele delimitate de linii. Suportul picturii este tot pânză cu legătură panama, iar grundul este foarte subțire (50-100 μm). În acest caz, grundul consta dintr-un amestec de două materiale de umplutură, alb de plumb și cretă.

Cu ocazia primei sale călătorii la Taormina, Csontváry sosește din Castellammare. O altă pictură, *Oraș de lângă mare*, realizată în jurul anului 1902, păstrează amintirea acestei călătorii. Acest oraș de la malul mării, Scilla, nu se află însă sub Napoli, ci, așa cum remarca Gábor Kaszás, mult mai la sud, la stația feribotului care leagă peninsula de Sicilia, în vecinătatea Villa San Giovanni.²² Grundul tabloului este în mare parte sulfat de bariu, cu câteva granule de dolomit (carbonat de calciu și magneziu), granule de carbonat de calciu, respectiv granule mai mari cu conținut de plumb și granule colțuroase, mai mici de fluorit (foto 14). Ca și în cazurile anterioare, preparația are o grosime de 100 μm.²³

În privința conținutului de barită, grundul se aseamănă cu cel al *Înfloririi de migdali* în Taormina din 1902 (foto 15), dar granulația este diferită, pe lângă barită, apare mai multă cretă dolomitică colțuroasă, și granulele sunt mai mari. Este posibil ca în acest caz să fi utilizat un material măcinat mai grosier. În mod similar, prezența unor elemente precum fluor (F), plumb (Pb), siliciu (Si), aluminiu (Al)²⁴, stronțiu (Sr) este un indiciu al prezenței mineralelor accesorii. Pânza este țesătura obișnuită cu legătură panama.

lună în Trau, (Mănăstire), 1899, 33 × 65 cm; *Peisaj din Trau la apus de soare*, 1899, 34,5 × 66,5 cm. Pentru identificarea locului creării, vezi Kaszás 2013a.

²¹ Csontváry a vizitat Taormina probabil de trei ori. Prima dată în iarna 1901-1902, anul șederii sale în Castellammare. Vezi Kaszás 2013b.

²² Kaszás 2013b.

²³ Țesătura cu legătură panama a pânzei nu a putut fi determinată în mod clar din cauza duplicării, dar straturile mai subțiri de vopsea de pe partea din față sugerează că țesătura este din fibră dublă.

²⁴ Grundul picturii *Înflorire de migdali* conține, pe lângă dolomit, mai mult aluminosilicat și carbonat de calciu. Materialul de umplutură nu este identic nici ca granulație nici ca compoziție cu cel a grundului din *Oraș la malul mării*.

Pe lângă călătoriile sale în sudul Italiei, Csontváry a călătorit în acești ani și în Dalmația și Grecia, unde realizează picturile *Copaci iluminați la Jajce*²⁵ (1903) (foto 15) și *Plimbare cu trăsura prin Atena* (1904) (foto 16), folosind tot un grund subțire (100 μm) cu barită. Aceste grunduri conțin mult mai puțin carbonat pe lângă barită, dar au mai multe particule mari cu conținut de plumb, și fluorit așchios (Ca₂F) ca mineral accesoriu. Distribuția granulară nu este perfect similară în probele de grund prelevate din cele două picturi, dar este foarte asemănătoare. Ambele pânze sunt cu legătură panama.

Astfel, tablourile examinate până acum arată că în perioada 1902-1904 artistul prefera ca material de umplutură sulfatul de bariu. Totodată, secțiunile transversale ale probelor arată, în ultimele două cazuri, că stratul de grund al tablourilor era adesea deja crăpat atunci când artistul a aplicat straturile de culoare, deoarece acestea s-au prelins în crăpături. Fenomenul poate sugera faptul că pânza deja uscată după grunduire ar fi fost rulată înainte de utilizare. Este posibil să fi transportat pânze în călătoriile sale, ceea ce este ușor de conceput pentru dimensiuni atât de mici. Ultimele două tablouri au dimensiuni similare sau, mai exact, aceeași înălțime: 92 cm. S-a observat, de asemenea, că în cazul picturii *Copaci iluminați la Jajce* crăpăturile preparației se lărgesc de la suport spre suprafață (foto 16), adică pânza a fost rulată cu fața grunduită spre exterior înainte de a fi pictată, în timp ce în probele din *Plimbare cu trăsura prin Atena*, în mod exact opus, crăpăturile se lărgesc adesea spre suport (foto 17), sugerând rularea pânzei cu fața grunduită spre interior.

Faptul că și tablouri de dimensiuni medii erau transportate sub formă de pânze rulate este ilustrat de o lucrare târzie, *Învățător marocan* (1908). Pictată pe pânză simplă - fenomen rar pentru lucrările târzii, create preponderent pe pânză cu legătură panama -, este specială și pentru faptul că grundul este din nou un strat subțire, având ca material de umplutură creta (carbonatul de calciu) cu multe fragmente biogene. Se presupune că și acest tablou a fost realizat pe o pânză grunduită anterior, rămasă din perioada timpurie. În mai multe zone ale probelor prelevate de pe tablou, se poate observa fărâmițarea grundului, retușarea stratului pictat, urme de răzuire²⁶ și autocorecturi, întâlnite și la *Pescar bătrân*. Suplimentar, în acest caz se văd și urme ale rulării pânzei proaspăt pictate, deoarece textura pânzei este imprimată în stratul pictural încă plastic, amprenta fiind vizibilă (foto 18).²⁷

Ultima pictură a lui Csontváry este *Plimbare cu calul pe plajă*, din 1909, o pictură în format orizontal (70 × 170 cm) pe o pânză cu legătură panama mai groasă decât cele folosite anterior. Grundul este subțire (100-200

²⁵ Nici pânza acesteia nu este vizibilă din cauza duplicării, dar presupunem că este cu legătură panama.

²⁶ Ar merita efectuarea unei radiografii pentru a determina dacă există o compoziție anterioară sub pictură.

²⁷ Craclurile orizontale puternice pot indica, de asemenea, rularea.

µm), aproape că umple doar micile adâncituri ale pânzei. Interesant este faptul că este vorba de un sulfat de calciu aproape pur, un grund de gips natural²⁸ (foto 19), cu puține fragmente de carbonat de calciu biogen. Este posibil ca acest tablou să fi fost pictat de Csontváry la Napoli²⁹, ceea ce face probabil ca artistul să fi folosit un material local ca material de umplură. Pânza este grunduită și pictată doar până la marginea câmpului imaginii; etapele inițiale ale execuției sunt aproape identice cu cele urmate de-a lungul întregii sale cariere: mai întâi a schițat compoziția în creion, apoi a umplut formele cu straturi de culoare realizate în pastă, iar ulterior, pe alocuri, a decapat în mod selectiv prin răzuire pentru a evidenția formele și detaliile mai fine.

Concluzii

Examinarea suporturilor și a grundurilor celor 19 tablouri studiate în cadrul acestui proiect a avut ca rezultat îmbogățirea cunoștințelor noastre sporadice privind materialele și tehnicile folosite de Csontváry, acumulate cu ocazia restaurării unor lucrări individuale.

Cele 19 lucrări de dimensiuni mici și medii au fost realizate între 1893 și 1909 acoperind întreaga perioadă de activitate a artistului.

Rezultatele demonstrează că în perioada incipientă, în anul 1893, înainte de a-și începe studiile în pictură, artistul a experimentat o varietate de suporturi - carton, lemn și pânză. Inițial nu prea folosea grund sub stratul pictat, probabil din lipsă de cunoștințe. Cea mai veche lucrare grunduită, *Fluturi*, datează din 1894 și este probabil singura sa pictură pe panou și - conform propriei dezvoltări - prima sa pictură în ulei.

Odată cu începerea în 1894 a studiilor de pictură, Csontváry introducea pânza ca suport aproape exclusiv, pe care apare grundul. După pânza simplă, suportul din pânza cu legătură panama devine caracteristică, aceasta din urmă fiind preferată pe tot parcursul carierei, cu rare excepții. În 1894, ca efect al studiilor, realiza în principal portrete și reprezentări figurale.

Este interesant de remarcat faptul că portretele sunt rare în etapele ulterioare de creație, dar cele două portrete târzii binecunoscute, *Pescar bătrân* și *Învățător marocan*, sunt, de asemenea, realizate pe pânză simplă.

Lucrările care marchează începutul călătoriilor, *Boltă veche* și *Flăcău pictor*, au fost realizate pe pânză simplă, nu pe pânză cu legătură panama.

Pe baza lucrărilor examinate, o observație importantă cu privire la grunduri este faptul că Csontváry își grunduia întotdeauna singur pânzele, tăindu-le la dimensiune și, de obicei, grunduindu-le până la marginile de tensionare.

Aplica cel mai adesea un grund deschis la culoare sau alb, foarte subțire, cu o grosime medie între 50 și 150 µm, doar pentru a estompa textura pânzei. Grundul aplicat în două straturi este foarte rar printre tablourile examinate, fiind întâlnit în cazul picturii pe panou de lemn *Fluturi* și al picturii *Pescar bătrân*, dar în cazul acestuia din urmă presupunem că al doilea strat reprezintă o regrunduire înainte de utilizare.

Materialele de umplură ale grundurilor sunt relativ variate, dar sunt materialele utilizate în mod tradițional pentru preparării: carbonatul de calciu sau creta, carbonatul de plumb sau albul de plumb, sulfatul de calciu sau gipsul, și sulfatul de bariu sau barita. Alegerea materialului de umplură poate fi influențată și de informațiile de care dispunea pictorul, cum ar fi sfaturile altor pictori sau rețetele însușite în timpul studiilor, sau de disponibilitatea acestora în locurile unde călătorea. Studiile relevă materialul mai caracteristic al fiecărei perioade (foto 20).

În anii de debut, creta (carbonat de calciu) și albul de plumb sunt cele mai des întâlnite. Creta este cel mai frecvent amestecată cu clei, și este unul dintre cele mai comune materiale pentru grunduire în Europa Centrală și de Nord încă din Evul Mediu. Este posibil ca acesta să fie primul grund de care a auzit în timpul studiilor, folosindu-l ca preparație la primele sale picturi.

Dintre reprezentările figurale, *Femeie șezând la fereastră* conține un strat foarte subțire de grund, chiar și în comparație cu picturile ulterioare, și poate constitui una dintre primele încercări de grunduire (carbonat de calciu, 10-30 µm, prezent aproape numai ca granule între fibrele pânzei). În primul său *Autoportret* de mici dimensiuni a folosit, de asemenea, un grund de carbonat de calciu ușor mai roz, dar l-a aplicat într-un strat mai gros (100 µm) și mai uniform. Caracterul mai poros al acestuia indică mai degrabă un liant de clei.

Grundurile cu conținut de alb de plumb sunt, de asemenea, mai tipice perioadei timpurii, când uleiul apare deja ca liant. Pictura pe panou de lemn *Fluturi* are, de asemenea, cretă amestecată cu alb de plumb în stratul de preparație, urmat de un strat mai gros de alb de plumb pur. *Bătrână curățând mere*, *Flăcău pictor* și *Boltă veche* conțin, de asemenea, un singur strat de alb de plumb ca grund. Mai târziu, în *Pescar bătrân*, găsim un al doilea strat de alb de plumb peste grundul de cretă, ceea ce poate sugera, având în vedere crăpăturile din stratul inferior, că artistul a reutilizat o pânză grunduită anterior aplicând albul de plumb deasupra.

Singura lucrare neterminată a lui Csontváry este *Oraș italian*, unde grundul conține cretă și alb de plumb, dar în acest caz sub formă de amestec. Există, de asemenea, un grund de cretă - amestecat cu o cantitate mică de gips³⁰ - în tabloul *Mic plein air de dimineață în Trau*, pictat în

²⁸ Gipsul este, încă din Evul Mediu, cel mai frecvent material de umplură folosit în Italia.

²⁹ Referitor la locație, vezi: Puntigán József: Csontváry és Nógrád. *Adatok, források és tanulmányok a Nógrád megyei levéltárból* 62. Salgótarján, 2012, 56.

³⁰ Cantitatea mică de granule de gips din cretă poate fi și un amestec natural datorat originii geologice.

Dalmația. Prin urmare, este clar că a folosit material de umplură în amestec la realizarea acestora.

În perioada sa mai matură, începând cu anii 1900, în timpul călătoriilor - în special în regiunile din sudul Italiei, Dalmația și apoi Grecia - unde picta mai ales pe pânze cu legătură panama, picturile sale, de obicei de dimensiuni medii (în jur de 80-90 cm), conțin grund cu sulfat de bariu de granulație grosieră, probabil cu un liant de ulei. Barita are o putere de acoperire mai bună decât creta, în timp ce conținutul de ulei din liant asigură flexibilitate.

Excepția în ceea ce privește suportul este tabloul *Munte dalmațian* pe carton, datat în prezent circa 1900, pe care utilizează pentru prima dată barita aplicată într-un strat uniform. Tabloul este surprinzător de mic pentru această perioadă (28 × 34 cm) și este singurul tablou pe suport de hârtie/carton din creația sa, care nu provine din perioada timpurie. Și compoziția este doar schițată, nu este o imagine elaborată minuțios, ceea ce este surprinzător, deoarece nu întâlnim nicio altă lucrare de acest tip în opera pictorului.³¹

În perioada 1902-1904, în picturile de format mediu realizate exclusiv pe pânză cu legătură panama, întâlnim grunduri într-un singur strat, de grosime uniformă (100-200 μm), în stare bună de conservare, picturile fiind: *Înflorire de migdali în Taormina, Oraș la malul mării, Copaci iluminați la Jajce și Plimbare cu trăsura prin Atena*. Granulația grundurilor nu este similară, prin urmare, este posibil ca pânzele să nu fi fost grunduite în același timp și materialul de umplură să nu provină din aceeași sursă. Pe de altă parte, craclurile straturilor de grund sugerează că pictorul transporta cu el pânzele deja grunduite, în mare parte rulate, deoarece culoarea a curs în crăpăturile din preparația deja uscată. Acest lucru sugerează că materialul grundului, chiar dacă a fost sau va fi localizat geologic în viitorul apropiat, nu ar marca neapărat locul pictării, ci locul grunduirii.

În ceea ce privește dimensiunea tablourilor, tendința este clar vizibilă: începând cu 1902, tablourile mai mici sunt înlocuite de tablouri de dimensiuni medii și apoi de tablouri mari, de câțiva metri pătrați. Apariția acestora din urmă este asociată cu marile călătorii. Apariția pânzelor monumentale pe măsura „marelui motiv”, în care compoziția atent alcătuită era însoțită de o execuție tehnică perfect elaborată și de alegerea culorilor, cu culorile vii pe care le imaginase. Printre tablourile din perioada sa de maturitate, dimensiunile mici sau medii sunt mult mai rare și se regăsesc din nou doar în ultimele sale tablouri.

Dintre ultimele sale lucrări, grundul de cretă și pânza simplă revin în *Învățător marocan*, deja menționat. Ur-

mele de răzuire din straturile pictate sugerează totuși că a reutilizat iarăși o pânză mai veche.³² Cu toate acestea, fragmentele de grund care au fost înglobate în stratul de culoare au constituit probabil o problemă și în timpul procesului de pictură.³³

Ultima sa pictură păstrată este o lucrare de dimensiuni medii pe pânză cu legătură panama, intitulată *Plimbare călare pe plajă*, executată la Napoli. La aceasta găsim un grund de gips pur, adică sulfat de calciu, aplicat în modul său obișnuit, într-un strat unic, subțire. În Italia, materialul de umplură pe bază de gips a fost utilizat în mod tradițional încă din Evul Mediu.³⁴ Desigur, achiziția locală a materialului de umplură este doar o ipoteză pentru moment, deoarece numai investigații mai complexe pot stabili originea materiei prime.

Analizele suplimentare ale probelor, cum ar fi studiile de clarificare a structurii cristaline a materialelor utilizate pentru preparații, ar putea duce la o mai bună înțelegere a măsurii în care materialele de umplură sunt similare în ceea ce privește compoziția și ar putea permite, de asemenea, o delimitare mai precisă a sursei materialelor. În același timp, posibilitatea definirii originii geologice a fiecărui material de umplură rămâne o întrebare.

Din cele 19 lucrări examinate reiese cu claritate faptul că suportul și materialul de umplură al grundului reprezintă în sine o serie de informații noi în ceea ce privește tehnica grunduirii și identifică grupuri bine definite (foto 20) pentru fiecare perioadă de creație.

Cu această cercetare am început construirea primei baze de date bazată pe analize instrumentale, care poate oferi o resursă utilă nu numai pentru opera lui Csontváry, ci și pentru studiul tehnicilor de pictură ale pictorilor maghiari din secolele XIX și XX. Baza de date aflată în construcție reprezintă doar începutul acestui proces.

Intenționăm să o extindem prin studiul altor piese din creația artistului, proces în care compararea lucrărilor-pereche, a „seriilor” și a grundului picturilor de mari dimensiuni ar putea prezenta un interes deosebit. Desigur, analiza suplimentară a culorilor va fi crucială, cu o atenție deosebită acordată pigmentilor și componentelor organice controversate, cum ar fi lianții, deoarece aceștia din urmă ar putea dezvălui noi secrete ascunse despre pictura lui Csontváry, adesea supramistificată din cauza lipsei de investigații.

³¹ În monografia sa despre Csontváry (ediția a doua, revizuită și adăugită), Lajos Németh pune semn de întrebare lângă titlul tabloului, vezi Németh 1970. 280. nr. cat. 49.

Se recomandă examinarea suplimentară a picturii, în special în privința lianților și a culorilor.

³² În catalogul expoziției din 1908, Csontváry își clasifică pictura drept un studiu, dar nu și în catalogul expoziției din 1910. Este posibil să fi lucrat ulterior la tablou sau să-l fi modificat. Referitor la cataloage, vezi nota 8.

³³ Pentru grundurile având creta ca material de umplură, este mai probabilă utilizarea cleiului ca liant. Aceste grunduri sunt mai predispuse la sfărâmare și pulverulență, decât cele cu liant uleios. S-au desprins de suport încă în momentul pictării.

³⁴ De aici și denumirea „gesso” pentru grund.

	Tablou / dimensiuni	Data	Loc	Suport	Grund
1	<i>Uliu porumbar cu ieruncă de salcie</i> (45 × 45,5 cm)	1893	Ungaria Superioară Halic	carton	lipsă
2	<i>Șorecar doborând un mugurar</i> (47,5 × 37 cm)	1893	Ungaria Superioară Halic	carton	lipsă
3	<i>Sfrâncioci roșiatici</i> (66,5 × 59,5 cm)	1893	Ungaria Superioară Halic	pânză simplă	lipsă
4	<i>Fluturi</i> (32 × 48 cm)	1893	Ungaria Superioară Halic	panou de lemn	2 straturi 1) 20-30 μm, carbonat de calciu și carbonat de plumb 2) 50-70 μm alb de plumb pur
5	<i>Femeie șezând la fereastră</i> (73,5 × 95,5 cm)	1894	Ungaria Superioară	pânză cu legătură panama (?)	abia vizibil 10-30 μm cretă naturală, cuarț? plumb? Si, Al, Mg, K, S
6	<i>Autoportret</i> (55,5 × 45,5 cm)	1894?	Ungaria Superioară	pânză cu legătură panama	50-100 μm, rozaliu (conținut de fier) cu carbonat de calciu Fe, Si, Al, K
7	<i>Bătrână curățând mere</i> (127 × 43 cm)	1894	Ungaria Superioară	pânză cu legătură panama (?)	50-100 μm, alb de plumb pur
8	<i>Flăcău pictor</i> (38,5 × 29 cm)	1896-98	Italia de Sud Pompeii	pânză simplă	50-100 μm, conține carbonat de plumb Ba, S, Ca, Si, Al, Mg
9	<i>Boltă veche</i> (38,5 × 29 cm)	1896-98	Italia de Sud Pompeii	pânză simplă	50-100 μm, conține carbonat de plumb Ba, S, Ca, Si, Al, Mg
10	<i>Mic plein air de dimineață în Trau</i> (25 × 48 cm)	1900	Dalmația Trau	pânză cu legătură panama	50-100 μm, amestec de carbonat de calciu și sulfat de calciu
11	<i>Munte dalmațian</i> (28 × 34 cm)	1900?	Dalmația	carton	150-200 μm, barită /cretă dolomitică/ Si, K, F, Fe és Pb
12	<i>Pescar bătrân</i> (59,5 × 45 cm)	1902	Italia de Sud Castellammare	pânză simplă	2 straturi 1) 100-200 μm, cel inferior, de culoare portocalie, cu cretă Fe, Mg, Si, Al, Pb 2) 50 μm, alb de plumb Zn, Ca
13	<i>Peisaj italian</i> (57 cm × 64 cm)	1901	Italia de Sud Taormina	pânză cu legătură panama	50-100 μm, un singur strat cu cretă și alb de plumb în amestec
14	<i>Înflorire de migdali în Taormina</i> (80,5 × 98 cm)	1902	Italia de Sud Taormina	pânză cu legătură panama	100-200 μm, cu barită, cretă cu cantități mai semnificative de dolomit F, Pb, Al, Si, Sr
15	<i>Oraș la malul mării</i> (43 × 114cm)	1902	Italia de Sud Scilla	pânză cu legătură panama (?)	100 μm, barită, dolomit puțin, cu granulație grosieră F, Pb, Si, Sr (PbSO4?)
16	<i>Copaci iluminați la Jajce</i> (92 × 88 cm)	1903	Dalmația Jajce	pânză cu legătură panama	aprox. 100 μm, barită, dolomit puțin, cu granulație fină F, Pb, Si, Sr
17	<i>Plimbare cu trăsura prin Atena</i> (92 × 72 cm)	1904	Grecia Atena (?)	pânză cu legătură panama	100-200 μm, barită, cretă cu cantități mai mici de dolomit cu granulație fină F, Pb, Si, Sr
18	<i>Învățător marocan</i> (75 × 66 cm)	1908	?	pânză simplă	100-200 μm, cretă (biogen) Mg, Si, Al, Ba, S,
19	<i>Plimbare călare pe plajă</i> (70 × 170 cm)	1909	Italia de Sud Napoli	pânză cu legătură panama	100-200 μm, sulfat de calciu Si, Al, K, Mg, Zn

Tabel 1. Data, presupusul loc de creare, tipul suportului și tipul grundului ale celor 19 tablouri incluse în cercetare

Instrumente și tehnologii aplicate în procesul de analiză

Investigațiile fotografice au fost realizate de Mátyás Horváth (OMRRK³⁵). Imagini în lumină directă și rasantă (VIS, RAK): aparat foto mirrorless Sony Alpha 7R IV, obiectiv Sony FE 1.2/50 GM. Imagini UV reflectate (UVR): aparat foto mirrorless Sony Alpha 7R Mark IV (cu conversie spectrală completă), obiectiv Sony FE 1.8/50, filtru UV B+W 403, radiație Led UV 365 nm. Imagini în infraroșu (IRP): cameră foto mirrorless Sony Alpha 7R Mark IV (cu conversie spectrală completă), obiectiv Sony FE 1.2/50 GM, filtru infraroșu B+W F-Pro 093 830 nm, iluminare cu halogen la 3600 kelvini. Luminescență în domeniul vizibil indusă cu radiații UV (UVLu): cameră foto mirrorless Sony Alpha 7R Mark IV, obiectiv Sony FE 1.2/50 GM, filtru de culoare galbenă Heliopan Gelb 5, filtru UV Hoya HD, iluminare Led UV 365 nm - echilibru de alb corectat la 4600 kelvini.

Examinările microscopice au fost efectuate de Éva Galambos (MKE³⁶). Macrofotografiile locurilor de prelevare ale probelor au fost realizate cu o cameră macro Olympus TG5. După înglobarea probelor de strat pictural în rășină epoxidică (Araldit D), examinarea lor a fost realizată în lumină reflectată, prin microscopie în lumină polarizată, la măririi de 50-400× și microscopie cu luminescență. Instrumente utilizate: Zeiss, microscop cu lumină polarizată și luminescență Axio Imager A2m (1×, 2,5×, 10×, 20×, 40×, 50×), cu accesoriu foto AxioCam MRc5.

Investigațiile prin spectroscopie de fluorescență de raze X au fost efectuate de Zoltán May (OMRRK) cu un instrument portabil Niton XI3t GOLDD+ marca Thermo Scientific, cu anod de argint, tub de raze X de 50 kV și detector LDD (rezoluție de 170 eV).

Majoritatea analizelor cu microscopul electronic de baleiaj (SEM-EDX) au fost efectuate de Máté Karlik (OMRRK), iar măsurătorile mai vechi de Máté Szabó (CSFK-FGI³⁷). Măsurătorile au fost efectuate cu un sistem JEOL JSM-IT700HR & Zeiss Sigma 360VP echipat cu tun de electroni cu emisie în câmp (FEG). Pe parcursul investigațiilor a fost utilizată imagistica cu electroni retroîmprăștiți care a contribuit la identificarea zonelor de acumulare ale elementelor cu diferite numere atomice. O tensiune de accelerare de 20 kV a fost aplicată atât pentru măsurătorile de imagistică, cât și pentru analiza elementară. Valorile de compoziție astfel obținute au fost interpretate cantitativ cu ajutorul calibrărilor Oxford Instruments FP.

³⁵ La Centrul Național de Restaurare și Depozitare Muzeală.

³⁶ Universitatea Maghiară de Artă.

³⁷ La Centrul de Cercetare pentru Astronomie și Geostiințe, Institutul de Geologie și Geochimie. Máté Szabó: Pe tablourile *Autoportret, Pescar bătrân, Flăcău pictor, Oraș italian, Copaci iluminați la Jajce, Plimbare cu trăsura prin Atena*.

BIBLIOGRAFIE

- BELLÁK, Gábor (2013): Csontváry & Munkácsy. *Artmagazin* 4. 44-46.
- GALAMBOS, Éva (2024): Szentkirályi Miklóstól kaptam az első Csontváry mintát. *Szentkirályi Miklós emlékkönyv*, Budapest, Magyar Restaurátorok Egyesülete, 513-529. <https://restauratoregyesulet.hu/hirek/szentkiralyi-miklos-emlekkonyv> (15.2.2025).
- GELLÉR, Katalin (2017): *Magyarok a Julian Akadémián*. Budapest, L'Harmattan Kiadó.
- KASZÁS, Gábor (2013a): Traui tájkép naplemente idején. Egy lappangó Csontváry-alkotás története. *Artmagazin online* 18.7.2013. <https://www.artmagazin.hu/articles/nyomtatott/b510410901ccac79652e8d45f03b8374> (15.2.2025).
- KASZÁS, Gábor (2013b): Csontváry nyomában Dél-Olaszországban. Adalékok Csontváry plein air festményeihez (1899-1905). *Artmagazin online* 26.10.2013. <https://www.artmagazin.hu/articles/nyomtatott/d3b015f40f2594c05f5ad9b85e47a938> (15.2.2025).
- KOVÁCS, Ágnes (1996): A müncheni Királyi Képzőművészeti Akadémia az 1890-es években. In Nagy Ildikó (ed.) *Nagybánya művészete, Kiállítás a nagybányai művésztelep alapításának 100. évfordulójára alkalmából*. 1996. március 14-október 20. A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai, 101-109.
- LYKA, Károly (1982): A Hollósy-kör. In Idem: *Magyar művészet Münchenben*. Budapest, Corvina Kiadó.
- MEZEY, Ottó (1979): Csontváry Kosztká Tivadar gácsi közművelődési tevékenysége 1881-1894 között. *Művészet* anul 20, nr. 1, 2-9.
- MOLNOS, Péter (2009): *Csontváry. Legendák fogságában*. Budapest, Népszabadság Zrt.
- MOLNOS, Péter (2010): A klasszikus önarckép... és még egy – imho – Csontváry Kosztká Tivadar: Önarckép (1893 körül, olaj, vászon, 55,5×45,5 cm, jelezve nincs, Magyar Nemzeti Galéria, ltsz.: 6585), *Múzeum-Café* 15. 29-32.
- NÉMETH, Lajos (1970): *Csontváry Kosztká Tivadar*. Budapest, Corvina Kiadó.
- NÉMETH, Lajos (1984): *Csontváry-emlékkönyv, Válogatás Csontváry Kosztká Tivadar írásaiból és a Csontváry-irodalomból*. Budapest, Corvina Kiadó.
- PUNTIGÁN, József (2012): Csontváry és Nógrád. *Adatok, források és tanulmányok a Nógrád megyei levéltárból* 62. Salgótarján.
- ROMVÁRY, Ferenc (2020): Vedete, vedete, non vedete niente! Vészjelzés Csontváry ügyben. *Jelenkor* anul 63, nr. 4, 417-432.
- YBL, Ervin (1962): Egy ismeretlen Csontváry-kép. *Művészet* anul 3, nr. 3, 17.

Dr. Éva Galambos
Conferențiar universitar,
conducător al laboratorului de microscopie
Universitatea Maghiară de Artă
1062 Budapest, Andrásy út 69-71.
Tel.: +36 -70- 502-6444
E-mail: galambos.eva@mke.hu

Dr. Manga Pattantyús
Istoric de artă
Muzeul de Arte Frumoase – Galeria Națională Maghiară
1014 Budapest, Szent György tér 2.
Tel.: +36-20-439-7389
E-mail: manga.pattantyus@szepmuveszeti.hu

Dr. Zoltán May
Cercetător științific
Centrul de Cercetare în Științele Naturii HUN-REN 1117
Budapesta, Magyar tudósok körútja
Muzeul de Arte Frumoase, Centrul Național
de Restaurare și Depozitare Muzeală (OMRRK)
1135 Budapest, Szabolcs utca 33-35.
Tel.: +36-70-245-9035
E-mail: may.zoltan@ttk.hu
zoltan.may@szepmuveszeti.hu

Mátyás Horváth
Artist restaurator, șef secție
Muzeul de Arte Frumoase
Centrul Național de Restaurare și Depozitare Muzeală,
Departamentul de Investigații
1135 Budapest, Szabolcs utca 33–35.
Tel.: +36-30-768-1613
E-mail: matyas.horvath@szepmuveszeti.hu

Máté Karlik PhD
Licențiat în știința mediului, cercetător științific
Centrul de Cercetare pentru Astronomie
și Geostiințe HUN-REN
1112 Budapest, Budaörsi út 45.
Tel.: +36-1-319-2600/1392
Muzeul de Arte Frumoase
Centrul Național de Restaurare și Depozitare Muzeală,
Departamentul de Diagnostic
1135 Budapest, Szabolcs utca 33-35.
E-mail: mate.karlik@szepmuveszeti.hu

LISTA FOTOGRAFIILOR

Foto 1. Cronologia operei lui Csontváry, cele 19 opere de artă examinate, de dimensiuni mici și medii, sunt încadrate cu verde

Foto 2. Șorecar doborând un mugurar, 1893, (48 × 36,5 cm). Pictura pe suport de carton nu are grund

Rândul de sus: probă (P3.5) din fundalul albastru al cerului, unde este un strat de culoare preliminar cu alb de plumb. În fotografia secțiunii transversale, stratul inferior cu alb de plumb s-a înnegrit datorit testului cu hidrogen sulfurat, H₂S. Imagini VIS, UV-LU, SEM-BSE, hartă de distribuție Zn și Pb

Rândul de jos: probă (P3.6) din reprezentarea stâncii, pictată direct pe carton, fără strat preliminar cu alb de plumb. Imagini VIS, UV-LU, SEM-BSE, hartă de distribuție Zn și Pb

Pânza picturii *Sfrâncioci roșiatici*, 1893, (66,5 cm × 59,5 cm)

Foto 3.

La liniile de întâlnire ale formelor se vede pânza sub stratul pictat. Pânza este simplă. În secțiunile transversale se poate observa lipsa grundului: fundalul albastru este o culoare obținută în amestec, un albastru deschis cu alb de zinc, peste care se observă un strat verde de la una dintre frunze.

Detaliu față și verso, imagini VIS, UV-LU, SEM-BSE

Foto 4.

Fluturi, 1893, (32 × 48 cm), ulei, lemn, grund în două straturi.

Proba prelevată din fundal are o grosime de 20-30 μm, și este un amestec de cretă și alb de plumb. Stratul superior de grund are o grosime de 50-70 μm, fiind un strat de alb de plumb aproape pur. Imagini VIS, UV-LU și SEM-BSE

Foto 5.

Femeie șezând la fereastră, 1894, (73,5 × 95,5 cm). Pânza poate fi transiluminată în locurile fără strat pictural, iar în imaginea în infraroșu compoziția se conturează și pe verso, deoarece grundul lipsește aproape complet. Pe marginea stângă a pânzei (imaginea din dreapta sus), stratul de culoare nu ajunge până la marginea de tensionare, în timp ce în partea de jos (a doua imagine din dreapta sus) da; se poate observa trunchierea imaginii. Proba provine din perdeaua roz gălbuie, unde sunt vizibile câteva granule de grund sub stratul de culoare

Din stânga spre dreapta, de sus în jos: VIS, IRP, versoul picturii transluminate, marginea stângă, detaliu al ochiului în VIS și transluminare, pânza, marginea de jos a tabloului. Macrofotografia marginii picturii, secțiune transversală, imagini VIS, UV-LU, SEM-BSE, hărți de distribuție pentru calciu (Ca), siliciu (Si), aluminiu (Al), plumb (Pb)

Foto 6.

Autoportret, 1894(?), (55,5 × 45,5 cm). Compoziția se poate distinge și pe verso. Pânza uniformă, cu legătură panama. Grundul are o nuanță ușor rozalie din cauza granulelor roșii bogate în fier, iar liantul este cel mai probabil clei, fiind pulverulent, cu aspect mat. Secțiune

- nea transversală arată modul în care grundul preia textura pânzei (imagini VIS, UV-LU, hărți de distribuție Ca, Si, Al, K, Fe, Mg)
- Foto 7. *Bătrână curățând mere*, 1894, (127 × 43 cm). Marginea pânzei cu grundul și secțiunea transversală (imagini VIS, UV-LU și SEM-BSE)
- Foto 8. *Flăcău pictor*, 1896-1898(?), (38,5 × 29 cm). Pânza este simplă. Secțiunea transversală a grundului (imagini VIS, UV-LU și SEM-BSE)
- Foto 9. *Boltă veche*, între 1896-1898, (38,5 × 29 cm). Pânza este simplă. Secțiunea transversală a grundului (imagini VIS, UV-LU și SEM-BSE)
- Foto 10. *Mic plein air de dimineață în Trau*, 1900, (25 × 48 cm). Stratul de grund este subțire, dar cu un alb uniform și destul de poros, fiind un amestec de cretă și puțin gips. Imagini VIS, UV-LU și SEM-BSE ale pânzei cu legătură panama și secțiunii transversale ale grundului, hărți de distribuție Ca, S, Si, Mg
- Foto 11. *Munte dalmațian*, 1900, (28 × 34 cm), pictat pe carton. Grundul este relativ gros (150-200 μm), destul de uniform, cu conținut de barită, carbonat de calciu și dolomit, respectiv destul de multe minerale cu conținut de siliciu. Fotografia tabloului și imagini VIS, BV-LU, SEM-BSE ale secțiunii transversale a grundului, hărți de distribuție Ca, Mg, F, Al
- Foto 12. *Pescar bătrân*, 1902(?), (59,5 × 45 cm). Pânza simplă, grund în două straturi, dar la momentul aplicării stratului superior, mai subțire de alb de plumb, stratul inferior rozaliu, pe bază de cretă era deja crăpat. Este posibil ca artistul să fi refolosit o pânză grunduită anterior. Pânza simplă (macrofotografie), imagini VIS, UV-LU și SEM-BSE ale secțiunii transversale a grundului, respectiv hărți de distribuție Pb, Ca, Fe, BSE, Si, P
- Foto 13. Tabloul *Oraș italian*, 1901, (57 × 64 cm) este neterminat. Suportul uniform, din pânză cu legătură panama, a fost grunduit de către artist cu un singur strat subțire, un amestec de cretă și alb de plumb. Macrofotografii: pânza cu legătură panama, desenul în creion, marginea pânzei. Imagini VIS, SEM-BSE ale secțiunii transversale a grundului, hărți de distribuție Ca, Pb
- Foto 14. Stratul de grund al picturii *Oraș la malul mării*, 1902, (43,3 × 114 cm). Imagini VIS, UV-LU și SEM-BSE ale secțiunii transversale și hărți de distribuție bariu (Ba), sulf (S), plumb (Pb), fluor (F), calciu (Ca) și magneziu (Mg)
- Foto 15. Stratul de grund al picturii *Înflorire de migdali în Taormina*, 1902, (80,5 × 98 cm). Imagini VIS, UV-LU și SEM-BSE ale secțiunii transversale și hărți de distribuție bariu (Ba), sulf (S), plumb (Pb), fluor (F), calciu (Ca) și magneziu (Mg)
- Foto 16. *Copaci iluminați la Jajce*, 1903, (92 × 88 cm). Grund cu barită, 100 μm, adesea foarte crăpat, culoarea s-a prelinș în crăpături. Imagini VIS, UV-LU și SEM-BSE ale secțiunii transversale și hărți de distribuție bariu (Ba), sulf (S), plumb (Pb), fluor (F), calciu (Ca) și magneziu (Mg)
- Foto 17. Grundul picturii *Plimbare cu trăsura prin Atena*, 1904, (92 × 72 cm), foarte crăpată în partea inferioară. Imagini VIS, UV-LU și SEM-BSE ale secțiunii transversale și hărți de distribuție bariu (Ba), sulf (S), plumb (Pb), fluorit (F), calciu (Ca) și magneziu (Mg)
- Foto 18. *Învățător marocan*, 1908, (75 cm × 66 cm). Rândul de sus: pânza imprimată pe suprafața tabloului, care poate indica și rularea tabloului proaspăt pictat. În secțiunea transversală se poate observa cum straturile de albastru au pătruns în straturile anterioare, crăpate. Rândurile din mijloc și de jos: baza este cretă de 100-200 μm (cu fragmente biogene). Straturile pictate inferioare sunt deteriorate, prezentând semne de răzuire. Imagini VIS, UV-LU și SEM-BSE ale secțiunii transversale și hartă de distribuție calciu (Ca), siliciu (Si) și magneziu (Mg)
- Foto 19. *Plimbare călare pe plajă*, 1909. Pânză cu legătură panama, grund de gips, aplicat într-un singur strat subțire. Imaginile VIS, UV-LU ale pânzei și ale secțiunii transversale, respectiv hărți de distribuție calciu (Ca), sulf (S) și siliciu (Si)
- Foto 20. Figură care sintetizează și grupează grundurile utilizate la picturi. Cele cu grund pe bază carbonat de calciu sunt incluse în cercul albastru deschis, cele cu carbonat de plumb în cercul roșu, cele cu barită în cercul albastru închis, iar cele cu sulfat de calciu cercul verde. Cadrul colorat al imaginilor indică suportul: maro pentru lemn, roz pentru carton, galben pentru pânză simplă, verde pentru pânză cu legătură panama. Verdele deschis indică imaginile dublate, în aceste cazuri țesătura pânzei nu se poate stabili cu exactitate

Traducere: Emese Sárándi, Márta Guttmann